

BARTÓK ZSÓFIA ÁGNES: A KARTHAUZI NÉVTELEN HÁZ-METAFORIKÁJÁNAK PÁRHUZAMAI LATIN PRÉDIKÁCIÓS SEGÉDKÖNYVEKBEN

A ház-metaphora a prédikációirodalom közös tudásanyagában olyan jól meghatározható és pontosan kidolgozott képrendszerként van jelen, amely számos szövegben szerepel, és a későbbi irodalomban is felbukkan. A ház képe szerepelhet egy-egy mondatba rejtve rövid hasonlatként (gyakran lelkiismeret jelentéssel párosítva), de kibontott és részletező formában alkothatja akár egy hosszabb eszmefuttatás képi háttérét is. A hosszabb szövegrészek jellemzően a ház egyes részeinek jelentését, vagy magának a háznak mint fogalomnak az értelmezési lehetőségeit tárgyalják. A ház különféle témákkal kapcsolatban jelenik meg jelképként, a kép magyarázata a hasonlóságok ellenére pedig szerzőről szerzőre, szövegről szövegre változik. A ház (*domus*) szó mellett más-más jelentésárnyalattal, de hasonló kontextusban jelenhet meg még többek között a templom, palota, hajlék, cella szó is, de ide tartozhatnak akár az udvar, kert metaforájának bizonyos esetei is.

A ház-metaphorák feltárásához a prédikációs segédkönyvek ún. *tabulái* hívhatók segítségül. Ezek a tabulák tartalomjegyzékhez, illetve szójegyzékhez hasonlítanak, és a tárgyszók segítségével a szövegben való könnyebb eligazodást szolgálják. Nem minden műhöz készült tabula, és a tabulák részletessége, szerkezete is igen változó, de akármilyen formában készültek is el, bizonyára megkönnyítették a segédkönyvet használó prédikátor munkáját. Az Érdy-kódex nem tartalmaz tabulát, ezért amíg utólag nem készítünk hozzá egy ehhez hasonló jegyzéket¹, addig a metaforák többé-kevésbé véletlenszerű felfedezésére hagyatkozhatunk. Amint látni fogjuk, így is számos példát találunk a keresett metaforára.

Ház-metaphorák az Érdy-kódexben

Az Érdy-kódex második kántorböjti beszédében a ház a már említett lelkiismeret-metaphoraként szerepel:

„zykseeg elozor my magwnkban ternewnk es magwnkkat meg neeznewnk es meg ysmernewnk, Consciencianknak az az lelky ysmeretwnknek kenyweet meg hannwnk vetnewnk, my teetemenyek vannak meg yrwan, leelkewnknek hazaat megh sepernewnk ha my hwlladeek benne vagon, zywnknek haylokat ha vala zeertelen zeplo benne vagon”²

A lélek házának kiseprése barokk költészetünkben is megjelenik. Hajnal Mátyás *Szíves könyvecske* című művében a következőket olvashatjuk:

„Oh, boldog szívnek cellája,
Kit a mennyország Királya
Seper maga kezével.
Édes gyermek, bátran seperd,
A rút férget tapodd s kiverd,
Rettents színed fényével.”³

¹ Radó Cecíliával belekezdünk az Érdy-kódex tabulájának elkészítésébe. Folyamatának és problémáinak kifejtése külön tanulmányt érdemel.

² *Régi magyar codexek: Érdy codex*, köz. VOLF György, Budapest, 1876 (Nyelvemléktár IV), 35, 28-34. (A továbbiakban: Nytár IV. 35, 28-34.) A Volf György által használt mellékjeles *o* és *w* betűket nem használom.

³ HAJNAL Mátyás, *Szíves könyvecske*, <http://szelence.com/hajnal/szives.html>, 2009. 01. 30.

1. ábra A Szíves könyvecské egyik metszete
(Forrás: <http://szelence.com/hajnal/index.html>)

A *Szíves könyvecské*ben a szív celláján kívül szerepel még a szív hajléka, a szív palotája, a szív falai, a szív ajtaja kifejezés is. Ezek egyértelműen a prédikációirodalom képeinek felelnek meg, azzal a különbséggel, hogy míg a prédikációkban a lelkiismeretet hasonlítják egy házhoz, addig Hajnal Mátyásnál a lélek, lelkiismeret azonos a szívvel, amelyhez viszont a házhoz hasonló képzetek társulnak. A *Szíves könyvecské*ben tehát a szív-metaforára kerül a hangsúly, és ezt erősítik a szöveg mellett közölt metszetek is. A ház-metaforika mellett fontos szerepet kap a *Könyvecské*ben az udvar-, kert-metaphora is: a szívben kutak folynak, rózsza és más virágok nyílnak, az angyalok örvendeznek. Ezek a képek, amellyel, hogy a *hortus conclusus*⁴ toposzába illeszkednek, az Érdy-kódex egyik lelkiismerettel foglalkozó beszédének képeivel mutatnak rokonságot. Krisztus lelkiismeretének metaforái között a cella mellett megtaláljuk az illatos virágokat, a kutat és az angyalokat.

„O bodog lelky ysmeretnek tyztassaga O aldot leelky ygyenesseeghnek erwendetteseege. ky vagy gyenerwseeghnek paradychoma zeep yllatw vyragokkal meg fyzetot Isteny malazttal megh Hymtoztetot eelo kwth folyással meg nedwesewltetot Cristusnak nywgodalma Isten ffyanak reytok Cellaya kyt oryznek es kewrwl fekwssnek mynd az mennyey seregek”⁵

Ugyanebben a beszédben a lelkiismeret-metaphoráknak egy teljességre törekvő felsorolását is olvashatjuk, amelyben nagy szerepet kapnak a házzal kapcsolatos képek, de jelen vannak a kerthez fűződő metaforák, illetve másik két jellemző tárgy is, az edény és a könyv.

„Az yo lelky ysmeret mondatyk atya myndenhato istennek kellemetes palotaya. Cristus isten ffyanak aranyas hayloka es zent leleknek zerelmes temploma, Az mennyey zent angyaloknak erwendetes vygasagok wr Iesusnak keenches haza. az mennyey isteny ygeeretnek byzon edeenye, kereztyten hytnek zeerzetes newezetty es tyztosseeges bochewlety Isteny aldomasnak zaporoyto mezeye. ky myndden yo gymelches mywelkodettel tellyes es myndden isteny eedesseegnek gyenyerwseeges kertte, veegre keddeeg mondatyk embernek bel chatlot kenywe : kyben myndenek meg vannak yrwan”⁶

Krisztus szívekbe való eljövetele kapcsán Hajnal Mátyáshoz hasonlóan Krisztus fényéről beszél, és az ismert szállás, ház, hajlék és virág képekkel él:

⁴ SIMON GÁBOR, *A virág motívuma az Érdy-kódex Szent Márton-sermójában*, http://sermones.elte.hu/?az=357tan_plaus_sgabor, 2009. 01. 30.

⁵ Nytár IV. 43, 13-18.

⁶ Nytár IV. 38, 4-13.

„megh tyztohok az my zywnknek zallasaat es lelkewnknek hazaat : De annak felette mynt ylyk lenny. zent yozagoknak zeep yllatw vyragawal be fyzyok es meg hymchok : yo keddel ywhesson es lakozhasseek atya fyw zent lelek es az kegyes zyz maria azzonywnk mynd az meennyey zentokkal zent angyalokkal. az my haylokwnkban”⁷

Nem a lelkiismeret-metaforákhoz kapcsolódó, de szintén érdekes ház-metaforát találunk az egyik utolsó ítéletről értekező beszédben, amelyben arról van szó, hogy az ítélet után meg kell tisztítani a Földet.

„zykseeg azert az atokrol eleget tenny, meg tyztwlly es meg masodzor meg aldatny hogy zeep es eekes leegen mynt wr istennek haza es wdwara”⁸

Továbbá az embert is meg kell tisztítani, „Mert az embery allat ees Istennek haza es temploma”⁹.

A *fundamentum* kifejezés sokszor jelenik meg a ház jelentéseit elemző latin prédikációkban, és a Karthauzi Névtelen is többször használja beszédeiben. A *fundamentum* általában Krisztust jelképezi, de jelentheti az apostolokat és prófétákat is.

„ATtyamffyay ymmaran nem vattok vendeegok es yeweveenyek, de vattok az mennyey zenteknek zamos palogar tarssay es istennek hazaban lakozoy : ffeleppewltethwen zent apostoknak es proffetaknak fundamentomyn az nagy felsso zegh kewhoz cristus Iesushoz, kyben mynden rakott eppwlet newekodyk wr istennek zent templomawa, kyben ty ees ffeleppwlyetek wr istennek haylokawa zent lelekben.”¹⁰

Ebben a képben (amely Pál apostol leveleiből való: Ef. 2,19-22), tehát Krisztus nem *fundamentum*, hanem szegletkő. A szegletkő példázatáról az Érdy-kódexben a *Zent Pether Apostol zekben valo ffele magasztatanak ynnepe Napyarol* című prédikációban olvashatunk. A Karthauzi Névtelen Nicolaus de Lyrára hivatkozva leírja azt a történetet, hogy Salamon templomának építésekor találtak egy olyan követ, amely sehova sem illett be, ezért félretették. Amikor felállították a falakat, azt vették észre, hogy éppen az a félretett kő illik be a templom szegletkövének. A szegletkő metaforikus értelemben Krisztusnak felel meg: ahogyan a kő a két fal szegletét összeillesztette, úgy illeszti össze Krisztus az Ószövetséget az Újszövetséggel, a zsidó népet a pogány néppel.¹¹ Majd így folytatja a Karthauzi Névtelen:

„Ez ellyen proffetalasnak yegyezeserol es ygassagarol emlekozyk eth zent pal apostol, meel fundamentomon ha ky rakasth es eppewletot tezen, az az, akar sydo legyen akar pogan, ha mykoron kerezyenseegre teer, haat ottan meg sokaswl az zenteknek zamok, mert ottan be yrattatik az eelew kenyben. Es ottan az wr Istennek zent templomawa zenteltetyk”¹²

Pázmány Péter is beszél Salamon templomának köveiről, de ő azt a mozzanatot emeli ki, hogy a templom építéséhez előre kifaragott köveket használtak: „A Salamon templomában sem pöröly és kalapács, sem fejsze és egyéb vasszerszám-verés nem hallatott, mert ott kinn mindenestül egybegyalulták és simították a köveket. A mennyei Jerusalemben sem lesznek ütések, verések, faragások, mert itt e földön veretnek, töretnek, igyenesítettnek azok az eleven

⁷ Nytár IV. 5, 14-20.

⁸ Nytár IV. 24, 19-21.

⁹ Nytár IV. 24, 23-24.

¹⁰ Nytár IV. 338, 4-10.

¹¹ „Magyarazwan lyray Miklos doctor ez ygheeket wgy mond : mykeppen az reghy Istoriaban vagyon meg yrwan Mykoron ooh torwenben rakyak vala az Salamon templomaat. Vala nemynemew kew ooth akkoron kyt az kew rako mesterek semynemew herre nem ygyenghethetnek vala hogy yo es alkolmasvona : kyn nagyon chodalkodnak vala De veghre mykoron el ffele raktaak vona az kew ffele, kynek zegheletyre semy kowet nem talalnanak, ona leen eegenlew es kellemetes wr Istennek zerzeese myat, kyn peldaztateek az my eedes wrwnk Iesus xpus, mert azonkeppen leen valasztatos es eegenlew az keth falnak zegheletyt egybe ragasztany, az az, az ooh terwent az wy torwenhez, az Sydo nepet az pogan nephez, az zent hythnek myatta” Nytár IV. 338, 19-30.

¹² Nytár IV. 338, 34-42.

kövek, kiknek Isten házában kell fényeskedni.”¹³ Itt tehát a templom kövei a híveket jelképezik, akiknek a földön kell szenvedniük: a kísértéseknek a földön van a helyük, nem pedig a mennyben. A templom így ebben a képben a mennyszágot jelenti.

Ház-metaforák megjelenési formái latin nyelvű segédkönyvekben

A tabulával rendelkező latin prédikációs segédkönyvekben a legtöbb *domus*-szal kezdődő (pl. *Domus conscientiae...*; *Domus spiritualis...*; *Domus triplex... stb.*)¹⁴ címszóra jellemző, hogy az általuk megjelölt szövegrész kitér a ház egyes részeinek (alapzat, kövek, oszlopok, ajtó, tető, stb.) mint metaforáknak a magyarázatára. Az értelmezéseknek általában bibliai alapja van, és ezekre a bibliai helyekre hivatkozni is szoktak, de amint ez a példából is kitűnik, a hasonló alapok ellenére a magyarázatok mégis sokszínűek.

A *fundamentum*-metaforának két fő jelentése van: egyrészt lehet Krisztus-jelkép, másrészt pedig a hit jelképe. Robertus Holkot a *Super sapientiam Salomonis* című művében azt írja, hogy a lelkiismeret alapját Krisztus szilárd tanítására kell építeni, a szikla tehát, amelyre a ház épül, Krisztus tanítása.¹⁵ A lelkiismeret házát szépen ki kell díszíteni,¹⁶ és a háznak megfelelő fedéllel is kell rendelkeznie, hiszen Máté evangéliumában is azt olvassuk, hogy „amit fülbe sűgva hallotok, azt a háztetőkről hirdessétek”.¹⁷ Nem utolsó sorban pedig a Karthauzi Névtelenhez hasonlóan kiemeli, hogy a lelkiismeret házát rendszeresen meg kell tisztítani.¹⁸ Temesvári Pelbárt *Pomerium de sanctis*ában a templomszentelésről szóló második prédikáció¹⁹ a templom részeinek igen részletes elemzését tartalmazza: tizenhat dolog jelentését magyarázza a templom oltárától kezdve (amely Krisztust jelképezi, az oda vezető három lépcső pedig a Szentháromságba vetett hitet)²⁰ egészen a templom körüli temetőig (amelyben a holtak pedig a rossz keresztényeket jelentik)²¹. Pelbártnál a *fundamentum* Krisztus hitének szilárdsága, amelyen alapszik az egyetemes egyház.²² Temesvári Pelbárt tanítványa, Laskai Osvát a *Gemma fidei*ben a *fundamentum*nak a hitet, a falaknak a reményt

¹³ PÁZMÁNY Péter, *Válogatott prédikációk, Az ördögi kísértetekről*, Budapest, Osiris Kiadó, 2004, 104.

¹⁴ ROBERTUS HOLKOT, *Super sapientiam Salomonis*. (http://inkunabeln.ub.uni-koeln.de/vdib-cgi/kleioc/0010/exec/pagesma/%22gbiv122_druck1%3d0001.jpg%22);

HUGO DE SANCTO CARO, *Postilla super psalterium*. (<http://inkunabeln.ub.uni-koeln.de/vdib-cgi/kleioc/0010/exec/pagesma/%22e-188-2f-helmst%3d00001.jpg%22>);

JOHANNES DE SANCTO GEMINIANO, *Sermones funebres*. (<http://inkunabeln.ub.uni-koeln.de/vdib-cgi/kleioc/0010/exec/pagesma/%2295-1-theol-1%3d00001.jpg%22>)

¹⁵ ROBERTUS HOLKOT, *i.h.*, Sermo CXV. B.: „Primo fundamentum conscientiae debet fundari super solidam doctrinam Christi, sicut Salvator dicit **Math. VII.**: *Omnis, qui audit verba haec et facit ea, assimilabitur viro sapienti, qui aedificavit domum suam supra firmam petram*. Petra est doctrina Christi, **Math. XVI.**: *Super istam petram, sane doctrinae, debet conscientia cuiuslibet aedificari.*”

¹⁶ ROBERTUS HOLKOT, *i.h.*: „Secundo domus conscientiae debet habere honestum ornamentum, ut sit picta curiose et artificialiter imaginibus virtutum et sanctorum virorum exemplis, qui nos praecesserunt.”

¹⁷ ROBERTUS HOLKOT, *i.h.*: „Tertio domus conscientiae debet habere aptum tegumentum. Cooperimentum bonae conscientiae est honestas conversationis virtuosae, ut boni viri quod didicerunt interius, ostendant exterius. Et sic luceat lux vestra coram hominibus, ut videant opera vestra bona, et glorificent Patrem vestrum, qui in caelis est, hoc est, quod dicitur **Math. X.**: *Quod in aure auditis praedicate super tecta, id est per bonam conversationem.*”

¹⁸ ROBERTUS HOLKOT, *i.h.*: „Quarto domus conscientiae debet habere frequens expurgamentum [...]”

¹⁹ PELBARTUS DE THEMESWAR, *Pomerium de sanctis, Pars aestivalis*, Sermo CIV. (*In dedicatione ecclesiae, Sermo secundus*). (<http://emc.elte.hu/pelbart/pa104.html>)

²⁰ PELBARTUS DE THEMESWAR, *i.h.*, Sermo CIV. H.: „Primo quidem altare, in quo sunt reconditae sanctorum reliquiae, significat Christum, in cuius visionis contemplatione requiescunt mentes sanctorum, beatorum quoque exultantium in gloria caelesti. Et altare habet tres gradus, quia in fide Trinitatis ascenditur ad visionem deitatis.”

²¹ PELBARTUS DE THEMESWAR, *i.h.*, Sermo CIV. H.: „Decimosexto mortuorum coemeterium extra ecclesiam significat malos Christianos, qui sunt extra Ecclesiam merito, licet ad eam pertineant numero.”

²² PELBARTUS DE THEMESWAR, *i.h.*, Sermo CIV. H.: „Secundo basis, id est fundamentum significat firmitatem fidei Christi, in qua fundatur universalis Ecclesia. **Matt. XIX.**: *Super hanc petram aedificabo Ecclesiam meam, et portae Inferi non praevalebunt adversus eam*. Ideo et Apostolus **I. Cor. III.** dicit: *Fundamentum aliud nemo potest ponere praeter id, quod positum est, Christus, etc.*”

(mert a magasba törekszenek), a tetőnek pedig a szeretetet (mert elfedi a bűnök sokaságát) felelteti meg.²³ Hugo de Sancto Caro a hit mellett Krisztust is *fundamentum*nak nevezi, de azt mondja, hogy ez nem mond ellent egymásnak, mert Krisztus a hit által lakik a szívünkben.²⁴ Johannes de Sancto Geminiano szerint az embernek halandó állapotában háromféle háza van: az első az egész látható világ, a második a ház, amelyben a családjával lakik, a harmadik pedig a saját teste. Az első házban az ember számára a *fundamentum* a föld, a másik három elem, vagyis a víz, a levegő és a tűz a falak, az ég pedig a tető.²⁵

A négy sarkalatos erényt hol a ház falai jelképezik, hol pedig a ház oszlopai. Hugo de Sancto Caro azt írja, hogy a fundamentum tizenkét kőből áll. A tizenkét kő a hit tizenkét artikulusát jelenti, amelyet az apostoli hitvallásban fogalmaztak meg. Ezen a *fundamentum*on emeltetnek a falak, amelyek a négy sarkalatos erénynek felelnek meg. A négy sarkalatos erény azonban semmit sem ér az alap, a hit nélkül.²⁶ Ebben a képben tehát egyszerre van jelen a hit alapzata annak kőveivel, valamint az arra épülő erények falaival. Pseudo-Albertus Magnusnál is a négy sarkalatos erényt jelképezi a négy fal, de nála ezen kívül minden egyes fal hét-hét oszlopra támaszkodik, amelyek mind egy-egy erényt testesítenek meg.²⁷ Bonaventura a házat Mária jelképének tekinti: ő a Példabeszédek könyvében megírt Bölcsesség háza, ő az ajtó, amelyen keresztül Krisztus a világba lép, és a bölcsesség házának hét oszlopa az ő erényeit jelképezi.²⁸ Laskai Osvát szintén az erényeknek felelteti meg a lelkiismeret házának oszlopait,²⁹ Pelbártnál viszont a hét szentséget jelentik.³⁰

²³ OSUALDUS DE LASKO, *Quadragesimale Gemma fidei intitulatum*, Hagenau, 1507. RMK III. 141., Sermo IV. N: „Nam militans Ecclesia sive cuiuslibet conscientia assimilatur domui, in qua fides est fundamentum, iuxta illud **I. Cor III.**: *Fundamentum aliud nemo potest ponere praeter id, quod positum est. Spes vero illius paries est, quae tendit in altum. Charitas vero tectum eius est, quia operit multitudinem peccatorum.*”

²⁴ HUGO DE SANCTO CARO, *i. h.*, Sermo CCCX. A: „Fides est fundamentum [...]; et bene dicitur fundamentum, quia primo ponitur, et fides est prima virtutum, unde prima petit campum dubia sub sorte duelli pugnatura fides. Item fundamentum non videtur, et fides est eorum, quae non videntur, unde sequitur in definitione argumentum non apparentium, et quod dicitur, quod Christus est fundamentum, non obstat, quia Christus per fidem habitat in cordibus nostris, et ita per fidem est fundamentum.”

²⁵ JOHANNES DE SANCTO GEMINIANO, *i. h.*, dist. VI. sermo IV. A: „Circa primum attendendum est, quod homini in statu mortalitatis assignata est triplex domus. Prima quidem est communis toti humano generi, scilicet totus iste mundus visibilis, cuius tamquam fundamentum est terra, tamquam vero parietes sunt tria alia elementa, scilicet aqua, aer et ignis, tamquam vero tectum est caelum. [...] Secunda domus hominis est specialis, scilicet quam cum familia sua inhabitat. [...] Tertia domus est animae propria et singularis, scilicet corpus proprium [...]”

²⁶ HUGO DE SANCTO CARO, *i. h.*, Sermo CCCX. A: „Fundata enim erat supra firmam petram, hoc fundamentum fit ex duodecim lapidibus, quos filii Israel acceperunt in Iordane, de quibus fecerunt altare Domino [...], duodecim lapides fundamenti sunt XII articuli fidei, id est XII partes Symboli apostolici super fidem, quattuor parietes, id est cardinales virtutes eriguntur, quae nihil valent sine fide.”

²⁷ ALBERTUS MAGNUS, *De muliere forti*, c. 18. § 1.: „Quintodecimo habet peribulum interiorem per quattuor virtutes cardinales in quadrum aedificatum. Quarum virtutum parietem unum habet prudentia, habens columnas septem, scilicet sapientiam, scientiam, consilium, intellectum, providentiam, memoriam et sollertiam. [...] Secundum parietem interius tenet iustitia, habens et ipsa columnas septem excisas ipsius sapientiae manu. [...] Tertium parietem aedificat et protrahit temperantia, habens et ipsa columnas septem. [...] Quartum iterum parietem protendit fortitudo innixa columnis septem [...]” (<http://inkunabeln.ub.uni-koeln.de/vdib-cgi/kleioc/0010/exec/pagesma/%2280-4-quod-3%3d00001.jpg%22>)

²⁸ BONAVENTURA, *Sermones de tempore et de sanctis*, Sermo XXXVIII. F: „Sequitur: *Et excidit columnas septem*. Semper notandum est, quod in hac domo sapientia Dei Filius excidit columnas, quia eam gratia septiformi complevit, vel septem virtutibus illustravit, ut perfecta esset in omni decore tamquam domus sapientiae, excidit ergo in ea. **Primo** columnam iustitiae [...]. [...] sic iustitia perpetua et immortalis est sapientia, et in ea multarum virtutum materia invenitur vel continetur, propter quod dicitur **Prover. XV.**: *In abundantia iustitia virtus est maxima*, quae fuit in Virgine.” (http://inkunabeln.ub.uni-koeln.de/vdib-cgi/kleioc/0010/exec/pagesma/%22gbiv8128_druck1%3d00001.jpg%22)

²⁹ OSUALDUS DE LASKO, *i. h.*, Sermo IV. N: „Quae quidem conscientiae domus fulcitur septem columnis, videlicet quattuor virtutibus cardinalibus: iustitia, prudentia, fortitudine et temperantia, et tribus virtutibus theologalibus, puta fide spe et charitate.”

³⁰ PELBARTUS DE THEMESWAR, *i. h.*, Sermo CIV. H: „**Tredecimo** columnae sunt septem sacramenta, **Prover. IX.**: *Sapientia aedificavit domum, excidit columnas septem*, quia columnae fulciunt parietes ecclesiae, sic sacramenta

2. ábra (Forrás: <http://www.she-philosopher.com/library/evans.html>)

Egy 14. századi, *Speculum virginum* című műben található egy kép (lásd 2. ábra)³¹, amely a Bölcsesség házát ábrázolja. A ház hét oszlopon nyugszik, amelyek mellé a Szentlélek ajándékai vannak írva, továbbá a következő idézet a Példabeszédek könyvéből: „*Sapientia aedificavit sibi domum, excidit columnas septem*” (Prv 9,1). A háznak tehát hét oszlopa szokott lenni ezekben a metaforákban, de ezeket megfeleltethetik akár a négy sarkalatos erénynek és a három isteni erénynek, akár a hét szentségnek, vagy a Szentlélek ajándékainak is.

A kő metaforája nemcsak az alapzat kövei, hanem a fal kövei kapcsán is szerepelhet a prédikációkban. Augustinus abból indul ki, hogy a kő Krisztus, majd hozzáteszi, hogy ahányan csak megkeresztelkednek, mind Krisztust öltik magukra, tehát a megkereszteltek is kövek. Ezeket a köveket a szeretet szorítja össze egy egységbe, hogy ne egyszerűen csak egymásra rakott kövek legyenek.³² Szintén Augustinusnál a lemeszelt falak a képmutatást és a tettetést jelképezik.³³ Ehhez a gondolathoz nagyon hasonló megoldást találunk Pelbártnál: a

fideles.”

³¹ EVANS, Michael *The Geometry of the Mind*, <http://www.she-philosopher.com/library/evans.html>, 2009. 02. 05.

³² AURELIUS AUGUSTINUS, *Explanatio psalorum, In Psalmum XCV enarratio*, „Domus ubi est aedificanda Deo.”, 095. 095.2-:, Patrologia Latina 37. [1227]: „Lapis Christus est: dicit autem Apostolus, Quotquot in Christo baptizati estis, Christum induistis. Si Christum induit quisquis baptizatur in Christo; [...] sic illos charitas in unitate constringit, ut non sit lapis super lapidem, sed unus lapis sint omnes lapides.” (<http://inkunabeln.ub.uni-koeln.de/vdib-cgi/kleioic/0010/exec/pagesma/%22491-3-theol-2f-1%3d00001.jpg%22>)

³³ AURELIUS AUGUSTINUS, *i.h.*: „Quid est paries dealbatus, nisi hypocrisis, id est simulatio? Foris lucet, intus lutum est.”

fal minden köve négy oldalt rendbe állítva a híveket jelenti, a mész vagy cement pedig a szeretet egységét, tehát a szeretet tarja össze a híveket.³⁴

A lelkiismeret-metaphora gyakran jelenik meg olyan a prédikációkban, amelyek kiindulópontja az az állítás, hogy a háznak több jelentése van. A leggyakrabban háromszoros vagy négyszeres jelentésről beszélnek. Albertus Magnus szerint például négy ház ismert: a belső, vagyis a szív háza, a külső, vagyis a Szent Egyház, az alsó, vagyis a hús, és a felső, vagyis az égi haza.³⁵ Pelbártnál a következő négy szerepel: a lelki ház, az anyagi ház, az egyetemes ház és az örök haza.³⁶ Johannes Gerson szó szerinti értelemben a házon az anyagi szerkezetet érti, allegorikus értelemben a küzdő Egyházat, erkölcsi értelemben a lelkiismeretet, anagogikus értelemben a boldogságot és a dicsőséget.³⁷ Hugo de Sancto Caro két prédikációjában is ír a ház többszörös jelentéséről, ám a két csoportosítás csak részben fedí egymást. Az egyik változat szerint az alsó ház a küzdő Egyház, a külső ház a Szentírás, a belső a lelkiismeret, a felső pedig a győzedelmes Egyház.³⁸ A másik változat ehhez képest bővebb, részletezőbb, és a megnevezései sem ugyanazok. Az alsó itt is a küzdő Egyház, amelybe a szentség felvételével lépünk be, a felső a győzedelmes Egyház, amelybe a jelenben az elmélkedéssel lépünk be, a jövőben pedig a jutalom elnyerésével fogunk majd belépni; a belső ház a lelkiismeret, amelybe önmaga vizsgálatával lépünk be, a külső a mi testünk, amelybe a hiábavalóságunk szemlélésével lépünk be; a későbbi vagy elől lévő ház a Szentírás, amelybe a gyakori tanulmányozás által lépünk be, a korábbi vagy hátsó ház pedig a zsinagóga, amelybe annak balgaságát ismervén lépünk be.³⁹ Ezek a csoportosítások nem egy-

³⁴ PELBARTUS DE THEMESWAR, *i.h.*, Sermo CIV. H: „**Tertio** basis continet omnes lapides parietum quadrilatrio ordine. Et hoc significat, quod omnes fideles tenentur in fide fundata per apostolos secundum quattuor evangeliorum observantiam, **Eph. II.**: *Superaedificati supra fundamentum prophetarum et apostolorum* etc.... **Duodecimo** calx sive cementum significat charitatis unionem.”

³⁵ ALBERTUS MAGNUS, *i.h.*, c. 12. § 1.: „Circa primum notandum est, quod quattuor domos habet haec mulier, quibus non timet, scilicet interiorem, exteriorem, inferiorem et superiorem. Interior est domus cordis. Exterior est sancta ecclesia. Inferior est caro sua. Superior autem caelestis patria, in qua habitat vir eius, Dominus Iesus Christus.”

³⁶ PELBARTUS DE THEMESWAR, *i.h.*, Sermo CIV. B: „Ad quod respondetur secundum **Innocentium in sermone** aliosque simul doctores, quod quadruplex distinguitur domus Dei, in qua invenitur habitare Dominus Iesus. Et idem quaelibet istarum debet esse valde sancta.

·	Prima	est	domus	spiritualis
·	Secunda	est	domus	materialis
·	Tertia	est	domus	universalis
·	Quarta est domus aeternalis”			

³⁷ JOHANNES GERSON, *Opera*, Sermo XLIII. X: „[...] quasi dixisset: VADE in domum tuam, quae est materialis structura iuxta primum; in domum tuam, quae est militans Ecclesia; in domum tuam, quae est propria conscientia; Postremo in domum tuam, quae est felicitas et gloria.” (<http://inkunabeln.ub.uni-koeln.de/vdib-cgi/kleioc/0010/exec/pagesma/%2242-theol-1%3d00001.jpg%22>)

³⁸ HUGO DE SANCTO CARO, *i.h.*, Sermo CCCVI. Q: „Nota, quod est multiplex domus. Prima est domus inferior. Secunda domus exterior. Tertia domus interior. Quarta domus superior. Domus inferior est militans Ecclesia, quae adhuc in mundo militat et laborat, de qua **Ioh. II.**: *Domus mea domus orationis* vocabitur etc., et in **Ps.**: *Domum tuam, Domine, decet sanctitudo*. Domus exterior est Sacra Scriptura, de qua dicitur in **Ps.**: *In domo Domini ambulavimus cum consensu*. Interior est conscientia, de qua dicitur in **Ps.**: *Perambulabam in innocentia cordis mei in medio domus meae*. Domus superior est triumphans Ecclesia, de qua dicitur **Iohannis XIV.**: *In domo Patris mei mansiones multae sunt*.”

³⁹ HUGO DE SANCTO CARO, *i.h.*, Sermo IX. K: „Nota, quod est domus Dei inferior et superior, interior et exterior, anterior et posterior. Inferior est Ecclesia militans. **Ps.**: *Domine, dilexi decorem domus tuae*; hanc intramus per sacramentorum perceptionem. Superior est Ecclesia triumphans, de qua **Ps.**: *In domum Domini ibimus*; hanc intramus per contemplationem in praesenti, per praemii adeptionem intrabimus in futuro, ut **Math. XXV.**: *In gaudium Domini tui*. Interior est conscientia, de qua **Ps.**: *Perambulabam in innocentia cordis mei in medio domus meae*; hanc intramus per ipsius discussionem. Exterior est corpus nostrum, **Iob IV.**: *Qui habitant domos luteas*; in hanc intramus per vanitatis nostrae circumspectionem, **Naum III.**: *Intra in lutum*. Anterior est Sacra Scriptura, **Ps.**: *In domo Dei ambulavimus cum consensu*; hanc intramus per frequens studium et iugem meditationem. Posterior est synagoga, quam intramus cognoscendo eius fatuitatem [...].”

egy konkrét megfeleltetést rejtenek magukban, hanem inkább összefoglalják, hogy milyen témákkal kapcsolatban kerülhetnek elő ház-metaforák.

Ház-metaforák a későbbi korszakokban

Padányi Bíró Márton, a 18. században alkotó veszprémi püspök egyik prédikációjában (a latin segédkönyvekben is gyakran szereplő) a ház mint az Egyház metaforájára helyezi a hangsúlyt.

„Itten a' fölyebb elől hozott cikkelyek szerint, és a' Szent Attyáknak egyenlő értelme szerént ezen a' kösziklán épített házon értetik a' vitézkező Anya-Szent-Egyház, az egyedül üdvözéhető Romai Catholica hit, és annak üdvösséges Szent tudománya. A' fővényen épített ház pedig értetnek, mingyárt a' Kristusnak oskolájátul fogva kezdődött, és attúl el-szakadott Eretnekségek, és tévelygések.”⁴⁰

Ugyanebben a szövegben írja, hogy az Egyházat „*Columna, et firmamentum veritatis*, igazság oszlopának, és tamaszszának” is nevezi a Biblia.⁴¹ A ház és épület metaforát alkalmazza a földi országokra is, és Nabukodonozor király példáját magyarázva bebizonyítja, hogy rossz alapon a nagy birodalom is összeomlik.⁴²

Bíró Márton részt vett az 1741-es országgyűlésen⁴³, és a Mária Terézia koronázására írt beszédében ház-allegóriát dolgozott ki, amely számos ponton mutat hasonlóságot a prédikációkból ismert metaforákkal. Az általa elképzelt ház négy emeletről áll, melynek *fundamentuma* Mária Terézia szentsége, eleven kövei pedig a magyar nemzet szívei. Az első szint a nemzet királynő iránt mutatott állhatatossága, a második a magyar nemzet nemesi szabadsága, a harmadik a koronázás fölötti öröm, a negyedik pedig a békés, dicsőséges uralkodás. A padlás tetejére nyolc lépcső vezet, amelyek a nyolc boldogságot jelképezik.⁴⁴ Az

⁴⁰ BÍRÓ Márton, *Firmamentum Regnorum. Országoknak Erőssége*, Pozsony, Royer Pál Nyomdája, 1741.

⁴¹ BÍRÓ Márton, *i. h.*: „És hogy tovább ennek kösziklás erős állandóságát, és nyilván valóságát-is még világosan jelentené, azt hol *Columna, et firmamentum veritatis*, igazság oszlopának, és tamaszszának nevezi az irás: hol pedig *Civitas supra Montem posita*, a' hegyre helyeztetett Városnak. Akarván ezzel jelenteni, hogy valamint a' gyertya-tartóra fel-tézetett égő gyertya, nyilván való, és világosító, a' magos kö-oszlop, és támasz: a' kösziklás magos hegyen épített város, látzatos erős, és állandó, úgy az igaz kösziklán *Petra autem erat Christus*, a' Kristuson épített ház avagy váras, a' vitézkező Anya-Szent-Egyház és annak meg-födhetetlen üdvösséges Szent tudománya, ragyagó fényes csillámlással az egész világon tündöklő, látzatos erős, állandó, örökkös, meg-tántorodhatatlan, és a' Pokolnak kapui ellen-is győzedelmeskedő.”

⁴² BÍRÓ Márton, *i. h.*: „Ti azomban igazságnak mennyei fényétül meg-világosított igazságban, és Isteni világosságban járó eleven kösziklán épített Istennek Templomi jelen lévő Keresztény lelkek, emellyetek-fel szeméiteket a' látásra, készsitétek-el füleiteket a' hallásra, és miglen én meg-mutogatom a' földi országoknak, Birodalmaknak, és Hatalmasságoknak tágos nagy roppant épületit, és ennek kösziklás erős, állandó örökkös és meg-mozdithatatlan fundamentumát, hogy tudni illik, micsoda fundamentumon legyenek az országok és országlók örökkössek, és állandók, legyetek szokott csendes halgatásban.”

⁴³ *A magyar irodalom története II.*, szerk. SÖTÉR István, Budapest, Akadémiai Kiadó, 1966, 552.

⁴⁴ BÍRÓ Márton, *i. h.*: „Tudatlan együgyü építő Mester [...] négy *Contignációs* Házat építettem. Melly Háznak első Szeglet-köve erős, és meg-mozdithatatlan fundamentuma, Felségednek Szentsége: Eleven Kövei pedig az egész Magyar Nemzetnek egyenlő hivatással, és buzgósággal Felségednek szeretetire gerjedező szívei: Az első, és alsó következendőképpen a' Szegletköhöz, és fundamentomhoz leg-közellebb lévő *Contignazio*, azon Magyar Nemzetnek Felségedhez való hivatással állhatatossága: Ez után onnan fellyebb emeltetett második *Contignazio*, Felséged Királyi kegyelméből meg-erősített Magyar Nemzetnek régi összeitül örökkösült Nemessi Szabadsága, és ennek az Isteni gondviselést hirdető Liliomos erős oszlopa, és támasza, Felségednek Királyi Férje. Innend ismég fellyebb emeltetett harmadik *Contignazio*, a' Királyi dicsőséges Apostoli Koronázás, és a' Magyar Nemzetnek abból származott öröme, és vigasztalása; Végre a' leg-felsőbb *Contignacio*, a' Királyi székből való ülés, avagy a' Királyi hatalomban, országlásban, és dicsőségben való nyugodalom, és csendes békeség. Ebből osztán a' leg-felsőbb *Contignaciobul* fel éppen a' padlásnak tetejére az Egek fölben vezető nyolcz grádicsok vannak; úgy mint a' nyolcz Boldogságok, mellyeken mint egy a' Jákob lajtorjáján, a' Békeség Királyának a' Kristusnak, és az ő Szent Annának MARIANAK Királyi székek eleiben fel lehet

már önmagában is figyelemreméltó, hogy Bíró Márton ezt a hagyományosan vallásos metaforarendszert világi témára alkalmazta, az a tény viszont, hogy a szövegrészlet a 20. században újra felbukkant, még fokozza az érdekességét. Mészöly Miklós *Bolond utazás* című művének⁴⁵ kezdő soraiban egy Ott Károly nevű mérnökről van szó, aki művének mottójául Padányi Bíró Márton ház-allegóriáját választotta. S bár a mérnök Ott Károly nem valós történelmi személy,⁴⁶ az idézet kétségkívül Bíró Márton királynőt köszöntő beszédéből származik.⁴⁷ A ház-metaphora ezen kései előfordulásai is bizonyítják, hogy a ház képe mennyire alkalmas arra, hogy másodlagos jelentéseket kapcsoljon hozzá. Számos példa bizonyítja, hogy részletgazdagsága miatt kitűnően megfelel elvont gondolatok szemléltetéséhez, ezt a tulajdonságát pedig a prédikációk szerzői ki is használták.

menni. Ennek a' titkos értelmü Háznak [...] lerajzolását, vagy-is mondgyam le-mázolását, négy edgyügyü csekély Praedikáziókban [...] kegyes szemei eleiben Magyar nyelven terjesztem [...].”

⁴⁵ MÉSZÖLY Miklós, *Bolond utazás*, http://dia.pool.pim.hu/html/muvek/MESZOLY/meszoly00263a_kv.html, 2009. 02. 18.

⁴⁶ THOMKA Beáta, *Prózai archívum*, <http://www.litera.hu/irodalom/thomka-beata-prozai-archivum>, 2009. 02. 18.

⁴⁷ Egy eltérés található az idézetben: Mészölynél a „Felséged szeretetire gerjedező szívei” helyett csak „szíve” szerepel. Mivel több kőről van szó, jogosabb a Bíró Márton által használt többes szám. Mészöly ezt leszámítva csak a helyesíráson és a központozáson változtatott, illetve bizonyos helyeken rövidített. Az azonban téves elgondolás a novellában, hogy Bíró Márton ezzel az allegóriával az állam jelképét írta volna le: ugyanis az épület említett négy emelete a koronázás alkalmával átnyújtott négy prédikációt és azok témáit jelképezik, a kép tehát nem a korabeli államról alkotott elgondolást tükrözi.